

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความสำคัญของปัญหาการวิจัย

ปัญหาและผลกระทบจากการแย่งยึดที่ดิน (land grabbing) มีมาอย่างยาวนานแล้วในสังคมไทย โดยทั่วไปการเวนคืนที่ดินและผลกระทบจากการเวนคืนที่ดินมักถูกกล่าวถึงในแง่กฎหมาย กฎหมาย ซึ่งเกี่ยวกับ “การเวนคืน” ซึ่งมักถูกอธิบายจากแง่มุมเกี่ยวกับความชอบหรือไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือการชดเชย (compensation) ในการได้มาซึ่งที่ดินของรัฐ แต่ว่าการได้คืนมาซึ่งที่ดินในลักษณะดังกล่าว มีความจำเป็นจะต้องอธิบายและถูกศึกษาในแง่ของ ความซับซ้อนและรุนแรงที่ร่ายรอบปัญหา ซึ่งไม่ได้ปรากฏอย่างตรงไปตรงมา โดยเฉพาะจากการศึกษาผ่านแง่มุมของ “การแย่งยึดที่ดิน” (land grabbing) ซึ่งอาจจะรวมไปถึงปัญหา “การแย่งยึดทรัพยากรธรรมชาติ” (green grabbing) อันหมายถึง การแย่งยึดที่ดิน ด้วยการอ้างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการแย่งยึดที่ดินเป็นปัญหาที่มีความสำคัญ และส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้คนอย่างมาก การแย่งยึดที่ดินนอกจากจะทวีจำนวนมากขึ้นแล้ว ยังมีความซับซ้อนและรุนแรงมากยิ่งขึ้นอย่างมีนัยสำคัญด้วย

กล่าวได้ว่าการแย่งยึดที่ดินเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายระดับ ทั้งระดับโลก ระดับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และระดับภายในประเทศ ในระดับโลกพบว่าบริษัทเอกชนระดับโลกมีการครอบครองที่ดินในต่างประเทศซึ่งเป็นที่ดินที่เคยใช้ในการผลิตอาหาร มากกว่า 100 ไร่ โดยในกรณีดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการแย่งยึดที่ดิน โดยบริษัทขนาดใหญ่ ซึ่งมีการสนับสนุนโดยรัฐบาล เช่น การให้เช่าที่ดินระยะยาวตั้งแต่ 30 ถึง 99 ปี (Grain 2008) ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ นอกจากการแย่งยึดที่ดินจะมีจำนวนมากขึ้นแล้วยังเป็นการง่ายมากยิ่งขึ้นที่การแย่งยึดที่ดินจะส่งผลกระทบต่อชีวิตผู้คนในมิติต่างๆ จำนวนมาก เช่น สิทธิในการอยู่อาศัย การทำกิน การดำรงชีพ หรือการเข้าถึงโครงสร้างและสาธารณูปโภคพื้นฐานต่างๆ นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นเป็นอย่างดีถึง “ความเป็นการเมือง” (the political) ซึ่งมีความหมายครอบคลุมหลายมิติ รวมถึงชี้ให้เห็นว่า “การแย่งยึดที่ดิน” เกิดขึ้นจาก “การประกอบสร้างทางสังคมและการเมือง” (socio-political constructed) จากส่วนต่างๆ ในสังคมการเมือง

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการแย่งยึดที่ดินเกิดขึ้นเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหลายฝ่ายเชื่อว่ามิถุนายน 2008 เป็นจุดเริ่มต้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน จากรายงานของธนาคารโลกพื้นที่ป่า (forest area) และพื้นที่ป่าต่อที่ดิน โดยรวมลดลงอย่างมากในระหว่าง พ.ศ.2533 ถึง พ.ศ.2559 โดยลดลงจากเดิมจำนวนมากถึง 1 ล้านตารางกิโลเมตร

(Carpenter, 2020: 2) กล่าวเฉพาะประเทศไทยหากเปรียบเทียบพื้นที่ป่าไม้ในช่วงเวลาระหว่างอดีตกับปัจจุบัน จะพบว่า พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็วเช่นกัน กล่าวคือใน พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณร้อยละ 50 ของพื้นที่ประเทศ แต่ขณะที่ใน พ.ศ. 2559 พื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดเหลือเพียง 102.17 ล้านไร่ หรือคิดเป็นเพียงร้อยละ 31.58 ของพื้นที่ทั้งประเทศเท่านั้น (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2560: 82) ที่สำคัญการลดลงของพื้นที่ป่าและความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนี้ ถูกอธิบายว่าเป็นที่มาของความเปลี่ยนแปลงผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติจำนวนมาก เช่น “การเป็นอันตรายต่อที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การลดลงของความหลากหลายและจำนวนสัตว์ป่า การก่อให้เกิดการพังทลายของหน้าดินและน้ำท่วมฉับพลัน” (อำนาจ วงศ์บัณฑิต, 2562: 30)

นอกจากนี้ รัฐยังใช้ความเชื่อเรื่องความเสื่อมโทรมของธรรมชาติดังกล่าวในการจัดสรรงบประมาณเพื่อใช้ในการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ที่ถูกทำลายมากขึ้นทุกปี กล่าวได้ว่า ประเด็นปัญหาของการแย่งยึดที่ดินที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในประเทศไทยคือ การที่รัฐเข้าไปแทรกแซงกำหนดความหมาย กระบวนการและการปฏิบัติการเกี่ยวกับการแย่งยึดเกือบทั้งหมด โดยการเข้าไปแทรกแซงนี้ปรากฏเด่นชัดที่สุดแห่งหนึ่งในการที่รัฐไทยได้ทำการ “แย่งยึด” พื้นที่คืนโดยอ้าง “การอนุรักษ์” (conservation) หรือการอ้าง “ความมั่นคง” (security) พื้นที่ป่าอันเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ อันนำไปสู่การแย่งยึดที่ดินหรือการประกาศเป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น อุทยานแห่งชาติ (national park) เขตป่าสงวนแห่งชาติ (national reserved forest) พื้นที่ป่าคุ้มครอง (protected forest) หรือพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (conservation forest) เป็นต้น

งานวิจัยชิ้นนี้ พิจารณาเห็นความสำคัญของปรากฏการณ์ดังกล่าว โดยทำการศึกษากรณีการแย่งยึดที่ดินที่มีความรุนแรงและเร่งด่วน (urgency) ที่สุด 2 กรณี ได้แก่ กรณีการแย่งยึดพื้นที่ป่าและการขับไล่ชาวกะเหรี่ยงออกจากป่าในพื้นที่แก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี และกรณีการแย่งยึดที่ดินและการลดรอนสิทธิขั้นพื้นฐานของชาวบ้านวังวน ตำบลหนองตาแต้ม จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โดยชี้ให้เห็นว่ากรณีศึกษาทั้ง 2 กรณีดังกล่าวนี้มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยงานวิจัยที่ทำการศึกษาและทำความเข้าใจ จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจากผู้คนที่ได้รับผลกระทบ เนื่องจากในปัจจุบันยังมีอยู่อย่างจำกัดและไม่เพียงพอ ด้วยการลงพื้นที่ศึกษา (fieldwork) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participant observation) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interviews)

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งทำความเข้าใจอย่างครอบคลุมในรายกรณี ถึงที่มาและสาเหตุของปัญหา โดยศึกษาการสร้างความแปลกแยก (alienation) ในสิทธิในที่ดินและทรัพยากรของผู้คนที่เป็นเจ้าของเดิม และนัยซึ่งมีต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของเจ้าของและผู้ใช้ที่ดินและทรัพยากร งานวิจัยพยายามอธิบายความซับซ้อนและความรุนแรงของประเด็นปัญหา ตลอดจนการเรียกร้องสิทธิและ

ความยุติธรรมของคนในพื้นที่ซึ่งถูกแย่งยึดที่ดินจากรัฐ เพื่อเผยให้เห็นความซับซ้อนและความรุนแรงของปรากฏการณ์ดังกล่าว งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการพื้นที่โดยไม่เคารพสิทธิและความ เป็นธรรม โดยการไม่ฟัง “เสียง” (voices) ของผู้ที่ได้รับผลกระทบในการจัดการพื้นที่ของรัฐ สร้าง ปัญหาด้านการพัฒนาขึ้นในสังคมไทย นอกจากนี้ ยังมุ่งหวังทำความเข้าใจในเชิงเปรียบเทียบ ดังที่ เบนดิกท์ แอนเดอร์สัน (Anderson 1998) เรียกว่า “ปีศาจของการเปรียบเทียบ” ใน “มิติร่วมเวลา-ข้ามพื้นที่” เพื่อศึกษาความเหมือนและความแตกต่าง “บางลักษณะ” ของกรณีศึกษาที่เลือกมา โดยเฉพาะการกระทำของรัฐและผลกระทบที่เกิดกับคนชายขอบ ในแง่ดังกล่าว งานวิจัยชิ้นนี้ มุ่งหวังที่จะสร้างความเป็นธรรมให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากแนวปฏิบัติและนโยบายของรัฐในการ แย่งยึดที่ดิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับกิจการสาธารณะอันจะสามารถแก้ไขความขัดแย้งและข้อพิพาท ได้อย่าง เหมาะสมมากขึ้น และนำมาซึ่งความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐ

1.2. คำถามการวิจัย (research questions)

จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมาเพื่อให้เกิดความชัดเจน งานวิจัยชิ้นนี้นำทางโดยคำถามการวิจัย หลักและคำถามการวิจัยรอง ดังนี้

คำถามวิจัยหลัก (primary research question):

เราจะทำความเข้าใจความซับซ้อนของการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของคนผู้ถูกแย่งยึดพื้นที่โดย รัฐ: กรณีแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรีและกรณีหนองตาแต้ม จังหวัดประจวบคีรีขันธ์อย่างไร?

How to understand the complexity of the struggles for rights of the peoples whose land and resources are grabbed by the state: the cases of Kaengkrachan, Petchaburi Province, and Nongtatam, Prachuab Khirikhan Province?

คำถามวิจัยรอง (secondary research question):

1. ที่มาของปัญหาการลิดรอนสิทธิของคนในพื้นที่แก่งกระจานและพื้นที่หนองตาแต้มคือ อะไร?
2. แนวทางและความหมายของการต่อสู้เรียกร้องสิทธิของผู้ถูกแย่งยึดพื้นที่เป็นอย่างไร
3. แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่มีความเหมาะสม ในทัศนะของผู้ที่ได้รับผลกระทบเป็น อย่างไร?

1.3. วัตถุประสงค์การวิจัย (research purposes)

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ

1. เพื่ออธิบายถึงความซับซ้อน (complexity) ของปัญหาอย่างครอบคลุมรอบด้าน ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และผลกระทบทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ (identities) อันเนื่องมาจากการลิดรอนสิทธิในพื้นที่ของประชาชนจากรัฐ

2. เพื่อให้ทราบถึงที่มาของปัญหาในสถานการณ์การลิดรอนสิทธิในพื้นที่ของประชาชนในพื้นที่แก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี และพื้นที่หนองตาแต้ม จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

3. เพื่อสำรวจให้เห็นถึงอุปสรรคในการแก้ไขปัญหาการลิดรอนสิทธิของผู้ถูกแย่งยึดพื้นที่

4. เพื่อให้ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาที่มีความเป็นธรรม โดยคำนึงถึง “เสียง” (voice) ความคิดเห็น และความต้องการของผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากการถูกลิดรอนสิทธิจากรัฐ

1.4. ประโยชน์ที่ได้รับ

การสร้างความรู้ความตระหนักรู้และการเคารพสิทธิและความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้นแก่ประชาชนในสังคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า คุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ถึงความสำคัญและความรุนแรงของปัญหาการแย่งยึดพื้นที่ของประชาชนจากรัฐ

1.5. สมมติฐานการวิจัย

1. ปัญหาการแย่งยึดพื้นที่ในกรณีแก่งกระจานและกรณีหนองตาแต้มมีความซับซ้อน ทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่และผลกระทบทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และอัตลักษณ์

2. ที่มาของปัญหาในพื้นที่แก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี และพื้นที่หนองตาแต้ม จังหวัดประจวบคีรีขันธ์มีทั้งแง่มุมทางประวัติศาสตร์และผลจากเหตุการณ์ความรุนแรงร่วมสมัย

3. อุปสรรคในการแก้ไขปัญหาบางส่วนเนื่องมาจากการกระทำของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ

4. การแก้ไขปัญหาอันเนื่องมาจากการแย่งยึดที่ดินโดยรัฐ ต้องมีหลักการสำคัญคือ การคำนึงถึง “เสียง” ของผู้คนที่ได้รับผลกระทบ และเปิดโอกาสให้ผู้คนเหล่านั้น ได้แสดงออกถึงความคิดเห็นของตนเองและการกำหนดวิถีชีวิตตนเองด้วย

1.6. นิยามศัพท์/นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1.6.1. การแย่งยึดที่ดิน

การแย่งยึดที่ดิน (land grabbing) หมายถึง การยึดเอา (appropriation) ที่ดินขนาดใหญ่จากของประชาชนให้กลายเป็น “ของสาธารณะ” หรือจากประชาชนให้กลายเป็นของรัฐหรือทุน การแย่งยึดที่ดินยังเกี่ยวข้องกับการแย่งยึดทรัพยากรสิ่งแวดล้อม (green grabbing) ซึ่งหมายถึง การยึด

เอา “ที่ดิน” และ “ทรัพยากร” โดยอ้างเป้าหมายทางด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่กำลังปรากฏตัวขึ้นและมีนัยสำคัญอย่างลึกซึ้ง การยึดเอาเม็ดเงินหมายถึง การโอน “กรรมสิทธิ์” (ownership transferring) “การใช้ประโยชน์” (use) และ “การควบคุม” (control) ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นของประชาชนให้กลายเป็นของสาธารณะ หรือการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ การใช้ประโยชน์ และการควบคุมจากคนจนหรือคนทุกคนไปสู่ผู้ที่มีอำนาจ (Fairhead, Leach and Scoones, 2012: 238) ในแง่นี้ สิ่งที่สำคัญในการศึกษาพิจารณาเกี่ยวกับการแย่งยึดทรัพยากรธรรมชาติคือ การพยายามเผยให้เห็นความซับซ้อนในกระบวนการ (process) ความสัมพันธ์ (relation) และความขัดแย้ง (conflict) เกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อม โดยกลุ่มคนที่สำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับการแย่งยึดทรัพยากรธรรมชาติคือ กลุ่มคนชายขอบ (marginalized people)

1.6.2. ป่าและอุทยานแห่งชาติ

คำศัพท์ที่มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจประเด็นความซับซ้อนและความรุนแรงในงานวิจัยชิ้นนี้อีกคำหนึ่งคือ ศัพท์คำว่า “ป่า” (forest) โดยป่าตามความหมายของพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.2484 ป่าถูกนิยามว่า “ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน” ซึ่งหมายถึง ที่ดินที่เอกชนไม่ได้มีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองตามกฎหมายที่ดิน ต้องถือว่าที่ดินเหล่านั้นยังคงเป็นป่า และเมื่อที่ดินผืนใดหรือแปลงใดยังคงเป็นป่าอยู่ที่ดินผืนนั้นหรือแปลงนั้น “เป็นของรัฐ” ดังนั้นการที่ผู้ใดจะเข้าไป “เก็บของป่าหวงห้าม ทำไม้หวงห้าม หรือแผ้วถางป่า” ผู้นั้นต้องได้รับอนุญาตจากรัฐ มิฉะนั้นถือว่ามีความผิดตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ.2484 แต่หากที่ดินผืนใดหรือแปลงใดได้รับสิทธิ ตามกฎหมายที่ดินแล้ว โดยชอบด้วยกฎหมายและโดยสุจริต ทั้งกรรมสิทธิ์ ทรัพยากรสิทธิ (สิทธิเหนือที่ดิน) หรือสิทธิครอบครอง ถือว่าได้สิทธิตามกฎหมายที่ดิน สิทธินั้นไม่ใช่ป่า ดังนั้นพื้นที่ป่าจึงไม่ใช่ป่าเมื่อมีผู้ครอบครองเป็นเจ้าของ ผู้เป็นเจ้าของที่ดินจึงไม่ต้องขออนุญาตในการทำไม้ในที่ดินของตน ทั้งนี้แม้ไม้ที่ทำนั้นจะเป็นไม้ประเภทหรือชนิดเดียวกับไม้หวงห้ามในป่า เว้นแต่มีการกำหนดไว้เป็นพิเศษให้มีการขออนุญาต เช่น ไม้สัก หรือไม้ยาง ซึ่งเป็นไม้หวงห้ามประเภท ก. เป็นต้น (สุนติ คงเทพและนันท์รัช รัชจินดา, 2558:3)

นอกจากเรื่องป่าแล้วยังมีประเด็นที่เกี่ยวข้องคือ ความหมายของ “อุทยานแห่งชาติ” (national park) ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 อุทยานแห่งชาติหมายถึง “ที่ดินซึ่งรวมความทั้งพื้นที่ดินทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเล ที่ได้รับการกำหนดเป็นอุทยานแห่งชาติ...โดยลักษณะที่ดินดังกล่าว เป็นที่ซึ่งมีสภาพธรรมชาติเป็นที่น่าสนใจ และมีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด ซึ่งมีไว้หวงห้ามเมือง ทั้งนี้การกำหนดดังกล่าวก็เพื่อให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติ เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่ง

การศึกษาและความรื่นรมย์ของประชาชนสืบไป” (พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติพุทธศักราช 2504) โดยอุทยานแห่งชาตินี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก เพื่อคุ้มครองพื้นที่ธรรมชาติที่มีทรัพยากรโดดเด่นและหาได้ยากในพื้นที่นั้น ซึ่งได้แก่ พืช สัตว์ ปรางค์การณ์ทางธรรมชาติ และทิวทัศน์ที่สวยงาม เป็นต้น ประการที่สอง เพื่อเป็นแหล่งในการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับธรรมชาติ และประการที่สาม เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจแก่ประชาชนโดยทั่วไป

นอกจากนี้ จากมุมมองของผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายสิ่งแวดล้อมแล้ว มีการชี้ให้เห็นว่าพื้นที่อุทยานแห่งชาติ มีลักษณะพิเศษคือ “มีคุณค่า” เพิ่มเติมเนื่องจาก เหตุผลหลายประการ อาทิเช่น ประการแรก เป็น “พื้นที่ซึ่งพืชและสัตว์ป่าทุกชนิดจะได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายที่มีความเข้มงวด มีบทลงโทษรุนแรง” ประการที่สอง “เป็นระบบนิเวศตัวอย่าง อุทยานแห่งชาติเป็นพื้นที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวมีความหลากหลายทางชีวภาพที่จะบรรยายสภาพของพื้นที่ และเป็นตัวอย่างให้กับพื้นที่อื่น ประการที่สาม “เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารช่วยหล่อเลี้ยงเกษตรกรรมในพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้ราษฎรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงเป็นรากฐานแห่งความมั่นคงของชาติ” และ ประการสุดท้าย “พื้นที่ที่ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติแล้ว จะช่วยลดความตึงเครียดทางการเมืองและลดปัญหาผู้ก่อการร้าย เนื่องจากพื้นที่ได้รับการพัฒนาขึ้น” (สุนติ คงเทพ, 2559: 8-10)

1.6.3. สิทธิ

สิทธิ (Rights) ที่งานชิ้นนี้สนใจศึกษาคือ สิทธิมนุษยชน (human rights) โดยสิทธิมนุษยชน หมายถึง สิทธิอันได้มาด้วยเหตุผลแห่งความเป็นมนุษย์ และเป็นสิทธิที่ติดตัวทุกคนมาตั้งแต่กำเนิดมีชีวิต (innate) ผู้อื่นไม่สามารถพรากสิทธิมนุษยชนไปจากผู้เป็นเจ้าของสิทธิได้ ในทางกลับกันผู้เป็นเจ้าของสิทธินี้ไม่สามารถโอน มอบ หรือจำหน่ายให้แก่ผู้อื่นได้ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2564:383) นอกจากนี้สิทธิมนุษยชนยังไม่ได้ขึ้นอยู่กับรัฐ ชุมชน ชาติพันธุ์ หรืออารยธรรม ดังนั้นสิทธิมนุษยชนมีลักษณะเหมือนกันสำหรับมนุษย์ทุกคน โดยไม่มีการแบ่งแยก (discrimination) และไม่มี ความแตกต่าง (difference) อันเนื่องมาจากเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ สัญชาติ ศาสนา สีผิว ภาษา วัฒนธรรม เพศ วัย ฯลฯ โดยสิทธิที่สำคัญ เช่น สิทธิที่จะมีชีวิต (right to life) สิทธิในร่างกาย อิศราภาพในการ ไม่ตกเป็นทาส (slavery) หรือการรับใช้ (servitude) หรือถูกทรมาน (torture) เป็นต้น (Brown, 2008:510)

ในแง่นี้บ่อเกิดหรือเงื่อนไขในการได้มาซึ่งสิทธิมนุษยชนได้แก่ เหตุและหลักการพื้นฐานที่ว่าเขาหรือเธอเป็นมนุษย์ ไม่ใช่ด้วยเหตุและหลักการที่ว่าด้วยการเป็นพลเมือง (citizens) ของรัฐใดรัฐหนึ่ง ดังนั้นกฎหมายของรัฐจึงไม่ใช่เงื่อนไขในการได้มาซึ่งสิทธิมนุษยชน หากแต่เป็นกลไกหรือ เครื่องมือในการเอื้ออำนวย (facilitate) และบังคับใช้ (enforce) ให้สิทธิดังกล่าวได้รับการรับรอง

การเคารพ และปฏิบัติตาม (จอร์จ คี ลี, 2564:13) ดังนั้นสิทธิมนุษยชนจึงเกี่ยวข้องกับความยุติธรรม (justice) ความเท่าเทียม (equality) และความเคารพผู้อื่น (respect) ซึ่งเป็นสิทธิที่ไม่ได้อยู่ภายใต้รัฐ บุคคลจึงได้สิทธิมนุษยชนมาจากการเป็นมนุษย์ ไม่ใช่การเป็นพลเมืองของรัฐ บุคคลย่อมได้ชื่อว่ามีสิทธิมนุษยชนแม้เดินทางไปรัฐใดๆ

ขณะที่เมื่อเปรียบเทียบสิทธิมนุษยชนกับสิทธิพลเมือง (civil rights) และจะพบว่า สิทธิพลเมืองหมายถึง ประโยชน์ที่รัฐมอบให้กับบุคคลหรืออำนาจที่บุคคลมีตามกฎหมาย (อริฟินท์ จอร์จ อัมไพสุข, 2562:209) ซึ่งโดยทั่วไปมักจะถูกเขียนไว้เป็นลายลักษณ์ในรูปแบบของกฎหมาย ประโยชน์หรืออำนาจดังกล่าวนี้เป็นการมอบให้ในความเป็นพลเมืองของรัฐใดรัฐหนึ่งของบุคคล เมื่อบุคคลดังกล่าวได้รับประโยชน์และอำนาจดังกล่าวแล้วย่อมได้รับการรับรองและคุ้มครองโดยกฎหมาย โดยที่บุคคลอื่นไม่สามารถล่วงละเมิดได้ บุคคลผู้เป็นเจ้าของประโยชน์และอำนาจย่อมขอให้มีการบังคับให้เป็นไปตามสิทธิของตนได้หากมีการล่วงละเมิด เช่น สิทธิความเป็นอยู่ส่วนตัว สิทธิในการเดินทาง สิทธิในการเลือกอาชีพ สิทธิในทรัพย์สิน เป็นต้น ดังที่ได้อภิปรายไปแล้วก่อนหน้านี้ สาระสำคัญของสิทธิและหน้าที่พลเมืองคือ การยึดเอาอาณาบริเวณ (territory) หรืออาณาเขตทางกฎหมาย (jurisdiction) ของรัฐเป็นหลักเกณฑ์สำคัญ บุคคลย่อมมีสิทธิและหน้าที่พลเมืองจากการเป็นพลเมืองของรัฐ

นอกจากนี้ การแย่งยึดทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเกี่ยวข้องกับ “การลิดรอนสิทธิ” ในพื้นที่ของประชาชนจากรัฐ โดยสิทธิที่ถูกลิดรอนดังกล่าวมีหลายประการ แต่ที่สำคัญหมายถึง สิทธิในการอยู่อาศัยหรือการทำกิน ซึ่งเดิมเป็นของประชาชน แต่ในภายหลังรัฐได้ประกาศให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นพื้นที่ของรัฐ โดยการยึดคืน ตัวอย่างที่สำคัญ เช่น พื้นที่อุทยานแห่งชาติ พื้นที่ป่าสงวน หรือพื้นที่ราชพัสดุของกรมธนารักษ์ เป็นต้น การประกาศยึดคืนหรือการแย่งยึดโดยรัฐบนพื้นที่เหล่านั้นก่อให้เกิดผลกระทบและปัญหาสืบเนื่องทางสังคม เศรษฐกิจ และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้นตามมาจำนวนมาก เช่น ปัญหาการขาดที่อยู่อาศัย ปัญหาการขาดที่ดินทำกิน หรือแม้แต่ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐาน ซึ่งผู้นเหล่านั้นจะพึงมีพึงได้ รวมถึงสาธารณสุขโลกและโครงสร้างขั้นพื้นฐาน เช่น น้ำและไฟฟ้า เป็นต้น

1.6.4. ความซับซ้อน

คำที่มีความสำคัญอีกคำหนึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้คือ ความซับซ้อนและความรุนแรง โดย “ความซับซ้อน” (complexity) ในที่นี้หมายความถึง ความหมายและการทำความเข้าใจสิ่งที่อยู่เบื้องลึก หรือสิ่งที่อยู่แวดล้อม มากกว่า “สิ่งที่เห็น” “สิ่งที่ปรากฏ” หรือ “สิ่งที่ถูกนำเสนอ” โดยแนวคิดกระแสหลัก (mainstream) ทั้งจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือสื่อกระแสหลักเท่านั้น ดังนั้นความซับซ้อน

จึงหมายถึงความพยายามขุดค้นหรือพยายามอธิบายและทำความเข้าใจในปรากฏการณ์อย่างรอบด้านและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

ขณะที่ “ความเข้มข้นรุนแรง” (intensity) ถูกใช้ในงานวิจัยชิ้นนี้ในแงุ่มุมที่หมายถึง ความเร่งด่วนของปัญหา (urgency) โดยการพยายามประเมินความเร่งด่วนของปัญหาที่ทำการศึกษาวิจัย โดยความเร่งด่วน (urgency) แท้จริงแล้วเป็นเรื่องอัตวิสัย (subjectivity) โดยความเร่งด่วนในที่นี้ถูกใช้หมายถึง ความหนักหน่วงของปัญหา เช่น ในกรณีแก่งกระจานมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างร้ายแรงต่อคนในพื้นที่และมีการอุ้มหายนักกิจกรรมและนักเคลื่อนไหว เป็นต้น ขณะที่ในกรณีหนองตาแต้มมีการพรากรสิทธิในการเข้าถึงโครงสร้างขั้นพื้นฐานของประชาชนมาเป็นเวลาต่อเนื่องยาวนาน ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ โดยส่วนมากของประเทศ ที่ประชาชนมีสิทธิพื้นฐานดังกล่าว นอกจากนี้ ความเร่งด่วนของปัญหายังพิจารณาได้จากการที่แม้ว่าปัญหาในพื้นที่ทั้งสองแห่งเกิดขึ้นมาอย่างร้ายแรงและยาวนานแล้ว แต่ทว่ากลับถูกปล่อยปะละเลย โดยที่ไม่ได้รับการใส่ใจจากรัฐในการแก้ไขปัญหาที่ต้นตอของสาเหตุ จนปัญหาดังกล่าวกดทับชาวบ้านคนในพื้นที่มากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ความเข้มข้นรุนแรงยังเกี่ยวข้องกับ “ความรุนแรง” (violence) ซึ่งอาจจะสามารถอธิบายได้ในความหมาย 3 ประการ ได้แก่ **ประการแรก** ความรุนแรงทางตรง (direct violence) หรือ ความรุนแรงทางกายภาพ (physical violence) **ประการที่สอง** ความรุนแรงทางโครงสร้าง (structural violence) หรือ **ประการที่สาม** ความรุนแรงทางด้านวัฒนธรรม (cultural violence) (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2549) กล่าวโดยสรุป ความเข้มข้นรุนแรงในงานวิจัยชิ้นนี้จึงถูกใช้ในการอธิบายถึงความเร่งด่วนและความรุนแรงและของปัญหา เพื่อพยายามคัดสรรแงุ่มุมที่มีความเร่งด่วนและรุนแรงนั้น มาอภิปราย

1.6.5. ชาติพันธุ์

งานวิจัยชิ้นนี้ยังคำนึงถึงความซับซ้อนและรุนแรงในแงุ่มุมทางด้านชาติพันธุ์ (ethnicity) โดยเฉพาะ ในกรณีแก่งกระจาน เนื่องจากผู้ที่ได้รับผลกระทบหลักจากการแย่งยึดทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่คือคนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงปกากะญอ ซึ่งชาติพันธุ์เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ภาษา ประวัติศาสตร์ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้ไม่ได้ยึดถือความหมายและคุณลักษณะของชาติพันธุ์ในลักษณะเป็น “แก่นแกน” (essentialized) หรือ “หยุดนิ่งตายตัว” (static) หากแต่มองว่าชาติพันธุ์นั้นมีความเกี่ยวพันกับการเมืองอัตลักษณ์ ซึ่งถูกประกอบสร้าง มีลักษณะลื่นไหล ขึ้นอยู่กับการแสดงออก (performative) และเป็นไปตามสถานการณ์ (contingent) (Smith and Owens, 2008:185) นอกจากนี้ ควรกล่าวด้วยว่าถึงแม้ว่างานวิจัยชิ้นนี้มุ่งที่จะนำเสนอการศึกษาพลวัตของการแย่งยึดที่ดินและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความหมาย และ

กระบวนการนี้ในแง่รูปแบบ กลไก และตรรกะการแข่งขิดในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับ “ผู้คน” ในฐานะหน่วยการวิเคราะห์ในลำดับแรกของการศึกษา

1.6.6. มรดกโลก

ศัพท์อีกคำหนึ่งที่มีความสำคัญในการศึกษาวิจัยชิ้นนี้คือ มรดกโลก ซึ่งเป็นแนวความคิดระหว่างประเทศ ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในกรณีแก่งกระจาน แหล่งมรดกโลก (world heritage site) คือ พื้นที่หรือจุดหลัก (landmark) ที่ได้รับคัดเลือกจากองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือยูเนสโก (UNESCO) เพราะมีลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือด้านอื่น และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายตามสนธิสัญญา สถานที่ที่ถูกเชื่อว่ามีค่าสำคัญต่อประโยชน์ “โดยรวม” ของมนุษยชาติ การพิจารณาโดยคณะกรรมการมรดกโลก แห่งยูเนสโก มีการประชุมร่วมกันปีละหนึ่งครั้ง เพื่อตัดสินว่าสถานที่ที่มีการเสนอชื่อแห่งใดบ้างที่ควรได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก หรือทางคณะกรรมการอาจร้องขอให้ประเทศที่เสนอชื่อได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่เพิ่มเติม

นอกจากยูเนสโกแล้วยังมีหน่วยงานระหว่างประเทศที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกาประกาศมรดกโลกอื่นด้วย ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 กรณี ได้แก่ ด้านวัฒนธรรม มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ สภาว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดีระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites : ICOMOS) และ ศูนย์การศึกษา การอนุรักษ์ และปฏิสังขรณ์ สมบัติทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ (The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of the Cultural Property : ICCROM) และด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ สภาว่าด้วยการดูแลอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดีระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites : ICOMOS) และ สหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (International Union for Conservation of Nature : IUCN) ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้มีบทบาทในการคัดเลือกแหล่งมรดกโลกด้วย มรดกโลกสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ มรดกโลกทางด้านวัฒนธรรม (Cultural heritage) มรดกโลกทางสิ่งแวดล้อม (environmental heritage) และมรดกโลกแบบผสมทั้งวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม นับจนถึงปัจจุบัน พ.ศ.2565 มีมรดกโลกทั้งสิ้น 1,154 แห่ง ใน 167 ประเทศทั่วโลก โดยแบ่งเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม 869 แห่ง มรดกโลกทางธรรมชาติ 213 แห่ง และอีก 39 แห่งเป็นแบบผสมทั้งประเภทวัฒนธรรมและธรรมชาติ (UNESCO, n.d.)

1.6.7. การพัฒนาที่ยั่งยืน

“การพัฒนาที่ยั่งยืน” (sustainable development) เป็นศัพท์ที่เกี่ยวกับแนวคิดระหว่างประเทศ อีกประการหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับข้อถกเถียงของงานวิจัยชิ้นนี้ โดยเฉพาะกรณีบ้านวังวน จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นกระบวนการพัฒนาที่ได้รับความสนใจมากขึ้นในปัจจุบัน โดยได้รับการสนับสนุนโดยหน่วยงานโลกาภิบาล (global governance) อย่างโครงการเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program; UNDP) ใน ค.ศ.2015 การพัฒนาที่ยั่งยืนมีหลักการสำคัญคือ การพัฒนาที่ยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (ethnocentrism) และการพัฒนานั้นต้องคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดต่อมนุษย์และโลกด้วย ทั้งนี้เพื่อให้โลกมนุษย์และสิ่งแวดลอมสามารถคงอยู่ได้และเหมาะสมแก่การอยู่อาศัยของมนุษย์

ดังนั้นการพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึง การพัฒนาที่สร้างความยั่งยืนและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบจากการพัฒนา ทั้งต่อคนในรุ่นปัจจุบันและต่อคนในรุ่นถัดไป (next generations) วาระการพัฒนาอย่างยั่งยืนเกิดขึ้นมาเพื่อสืบสานและทดแทนภารกิจของวาระการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (Millennium Development Goals; MDGs) ของโครงการเพื่อการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ วาระการพัฒนาอย่างยั่งยืนประกอบไปด้วยทั้งหมด 17 เป้าหมาย ได้แก่

เป้าหมาย 1. การขจัดความยากจน

เป้าหมาย 2. การขจัดความอดอยาก

เป้าหมาย 3. การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี [เน้น โดยผู้เขียน]

เป้าหมาย 4. คุณภาพทางการศึกษา

เป้าหมาย 5. ความเท่าเทียมทางเพศ

เป้าหมาย 6. การแก้ไขการขาดแคลนน้ำสะอาด และสุขอนามัย

เป้าหมาย 7. การสร้างแหล่งพลังงานที่เข้าถึงได้และมีความสะอาด [เน้น โดยผู้เขียน]

เป้าหมาย 8. การจัดหางานที่เหมาะสมและความเจริญทางเศรษฐกิจ

เป้าหมาย 9. การสร้างระบบอุตสาหกรรม นวัตกรรม และโครงสร้างพื้นฐาน

เป้าหมาย 10. การลดความเหลื่อมล้ำ

เป้าหมาย 11. การสร้างเมืองและชุมชนที่มีความยั่งยืน

เป้าหมาย 12. การบริโภคและการผลิตที่มีความรับผิดชอบ

เป้าหมาย 13. การดำเนินการเกี่ยวกับสภาพภูมิอากาศ

เป้าหมาย 14. การคำนึงถึงสิ่งมีชีวิตใต้ทะเล

เป้าหมาย 15. การพิทักษ์รักษาสสิ่งมีชีวิตบนพื้นดิน

เป้าหมาย 16. การสร้างสันติภาพ ความยุติธรรม และสถาบันที่มีความเข้มแข็ง

เป้าหมาย 17. การสร้างพันธมิตรเพื่อการพัฒนา

วาทกรรมการพัฒนาเหล่านี้มีแง่มุมที่เกี่ยวกับงานวิจัย โดยเฉพาะเป้าหมาย 3. การมีสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีและเป้าหมาย 7. การสร้างแหล่งพลังงานที่เข้าถึงได้และมีความสะอาด ดังที่จะได้อภิปรายในเนื้อหาต่อไป

1.7. โครงสร้างเนื้อหาของงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ประกอบด้วย 7 บท ได้แก่ **บทที่ 1** บทนำกล่าวถึงสาเหตุและที่มาและรายละเอียดสำคัญของงานวิจัย **บทที่ 2** งานศึกษาที่เกี่ยวข้อง กล่าวถึงงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกรณีแก่่งกระงานและหนองตาแต้ม ในบทนี้ยังทำการทบทวนกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการทำวิจัย ได้แก่ แนวคิดการแย่งยึดที่ดินและแนวคิดอาวุธของผู้อ่อนแอ **บทที่ 3** ระเบียบวิธีวิจัย กล่าวถึงวิธีการทำวิจัย ตลอดจนขอบเขตพื้นที่ ระยะเวลา และเนื้อหาของกรวิจัย **บทที่ 4** กล่าวถึงที่มาและสาเหตุของปัญหา ทั้งในกรณีแก่่งกระงานและในกรณีหนองตาแต้ม **บทที่ 5** ทำการอธิบายถึงความซับซ้อนและความรุนแรงของทั้งในกรณีแก่่งกระงานและในกรณีหนองตาแต้ม **บทที่ 6** อภิปรายการต่อสู้ของชาวบ้านในกรณีแก่่งกระงานและหนองตาแต้ม และ **บทที่ 7** ซึ่งเป็นบทสุดท้ายของงานวิจัยชิ้นนี้ ทำการสรุป อภิปรายผล และให้ข้อเสนอแนะทางวิชาการเกี่ยวกับกรณีศึกษา